

ologia resulta, doncs, una eina important, ja que parteix de les restes materials tant de les activitats com dels humans. També als nostres arxius hi ha documents que semblen poc rellevants, però que, en canvi, revelen presències humanes insospitades i que ens parlen de vides que la Història dels grans esdeveniments ens ha amagat.

La Història és un relat del passat basat en evidències i no comptem amb totes elles, ja que algunes s'han perdut, i n'hi ha que no s'han registrat. Això no obstant, en tenim moltes, i és la mirada la que ens fa descobrir-les, teixir de nou unes xarxes de relació i de cultura que uneixen les figures que presentem, entre elles i amb nosaltres. La investigació feminista en història i arqueologia sorgeix a mitjan segle xx, i s'ha intensificat els últims deu anys. A banda del qüestionament de la desigualtat i la documentació de les lluites de les dones, hem fet un gir feminista que rescata de l'oblit les seves vides. Ens nodrim de la història i la microhistòria tant de personatges rellevants com de vides més anònimes de les quals amb prou feines queden referències en una frase, en una obra o en un document legal o comptable. També busquem les diferències en la seva visió del món, en les experiències, que són diferents pel fet de ser dones. El coneixement situat incorpora els contextos i les experiències. Els atorga un sentit.

Tanmateix, l'ensenyament de la història se centra en els processos històrics, en els fets polítics, en els grans personatges. Sovint és un coneixement llunyà, asèptic,

abstracte. Com podíem imaginar que darrere de les dades hi havia persones? Com podem sentir-les properes, iguals, si no en coneixem els noms, les esperances, els patiments? En didàctica de la història treballem l'empatia històrica. Es tracta de posar-se en el lloc dels altres amb el coneixement dels fets i les circumstàncies que els acompanyaren. Vestits, habitatges, paisatges, objectes o eines faciliten sentir una humanitat que ens és compartida. D'aquesta manera, la visió de les imatges que proposem pretén aconseguir una identificació i una comprensió de la realitat de l'època des d'un punt de vista femení.

Trenquem també els mites de l'evolució i el progrés. Ens trobarem que encara es repeteixen moltes de les situacions que han tingut lloc en el passat, que no en tot hem avançat. Veurem canvis, sí, però també permanències, algunes de les quals ens fan ser com som.

Els textos que acompanyen les imatges han sigut voluntàriament breus per donar un major protagonisme a les imatges. Durant l'elaboració hem trobat en alguns casos tesis doctorals senceres sobre elles, com ara el cas de Caterina Llull Sabastida o les impressores valencianes. També hem trobat exposicions, com la de Tecla Sala al Museu d'Història de Catalunya, amb entrevistes a internet de les persones que treballaren en les seves fàbriques. Les exposicions sobre Juliana Morell al monestir de Pedralbes i la de Manuel Ballester a la Universitat de València coincidiren en el temps d'elaboració del text.

La cerca de cites textuais ens ha fet esbrinar-ne les fonts, ara en estudis específics o de divulgació de les seves obres, ara en hemeroteques. Hem descobert en les seves paraules dades sorprenents de les seves biografies, com ara la longevitat d'algunes d'elles. El visionament de l'entrevista a Neus Català ens revelà la serenitat i saviesa d'una dona que lluità per la llibertat durant els seus 104 anys.

Hem comprés la magnitud de la transformació política i cultural dels territoris. Seguint la pista de la creació literària, des de les corts musulmanes de Làrida o Balansiya fins a les cristianes d'Ermengarda de Narbona, amb poemes i cançons de les gawari i trobairitz, hem pogut entendre la llavor que s'estén en Europa des de terres andalusines i llenguadocianes i la centralitat que suposaven en l'Edat Mitjana.

També percebem els llaços comercials que lliguen Sicília, Balears, Barcelona i València als temps de Caterina Lull Sabastida en un intercanvi de mercaderies i persones amb els quals es manté eixa identitat mediterrània que ens uneix al llarg de la història.

Destaquen entre aquests retalls d'història la voluntat d'ajudar i el compromís polític de les brigadistes, de sindicalistes com Aurora Picornell, i la modernitat dels textos feministes d'Amparo Poch, rabiosament actuals. A més, és d'importància cabdal la internacionalitat d'artistes com Carmen Amaya i Lucrecia Bori; científiques i erudites com Margalida Comas o Juliana Morell; les be-

guines mallorquines, Mencia de Mendoza o figures polítiques com fou el cas d'Ermessenda de Carcassona, Germana de Foix i Elisabet Brunsvic.

Imaginem les persecucions de jueves com Bonanada i de remeieres com Rafaela Puigcercós, acusades de bruixeria, com tantes altres dones independents i sàvies que per sortir del model social acceptat o pertànyer a altres grups, jueves o morisques, foren perseguides. Hem creat les imatges amb la nostra imaginació, amb dades històriques, documents, i un seguit d'objectes de cada època. Mirem les cares, persones amb expressió pròpia, que ara miren uns altres llocs, ara ens interpel·len: «Soc aquí, soc com tu i he viscut per on passes cada dia».

La selecció de figures que es presenten ens han confrontat a decisions gens fàcils. N'hi ha moltes que estan documentades, més de les que imaginem, però que són poc conegudes.

Som aquells curiosos que hem explorat altres temps i que quan ens passem per la geografia de les nostres terres, imaginem com eren les persones que hi vivien. Volem compartir aquesta experiència del passat amb lectors i lectores, i pretenem despertar el desig d'aprendre'n més. Aquest llibre és una iniciació a un viatge d'exploració dels espais lligats a les persones, seguint el rastre de les petjades de les dones.

RECOLLECTORA DE MEL DE BICORP

(7.000 anys abans del present)

Pujant pel vessant del barranc recordes l'últim dia que portàreu la dolçor al poblat. Ja era de nit, nens i gent gran s'arremolinaven botant i rient entre les torxes. Poques hores abans, havíeu deixat caure unes cordes d'escala del cim de la muntanya i t'hi havies enfilat tot enganxant les cames, mentre el fum pujava cap al rusc amagat a l'interior de la roca. Algunes abelles sortien en sopides. Introduïres la mà i trencares les cel·les de cera, i en vas arrencar un bon tros, després un altre, que deixares caure dins de la cistella.

Ara, el pinzell de cabells llisca per la superfície de la roca dibuixant l'escala, la cistella, el teu cos mig assegut a la corda, i a sota, el teu amic que sosté les cordes que t'ajuden a apropar-te al niu de la mel. La roca sembla xuclar el pigment roig. Mentre sents el bel d'una cabra, una pedra roda per la muntanya i un voltor planeja davant teu. Asseguda de costat, a l'abric deixes imatges que els humans llegiran durant generacions. En elles expliques com fou aquella caça de cabres dins del barranc, i com aquells insectes menuts que ens fan xisclar quan ens piquen, col·laboren, com nosaltres, per donar el millor que tenim i ens fa sobreviure.

A la Cova de l'Aranya, a Bicorp (Canal de Navarrés) es conserven pintures rupestres veritablement extraordinàries. Una d'elles mostra una dona enfilada en un penya-segat, rodejada d'abelles, agafant mel d'un rusc.

BESUNIN

(segle III ane)

La situació geogràfica de la nostra ciutat, Edeta, facilita que l'aire fresc del mar ens inundi durant la processó d'aquest vespre, en què portarem ofrenes al temple de la deessa. Beurтите i jo mateixa, Besunin, hem preparat un gran recipient, un lebes, que conté el necessari per als rituals. Els farem en agraïment per les bones collites i per afavorir la fertilitat de la meva filla, així com de les altres joves que participen en la cercavila. Elles avancen i ballen agafant-se les mans i, en arribar a l'espai obert, formen una gran rotllana. Travesso l'entrada del temple i arribo al pati. Els ballarins i músics canvien el ritme cerimonial per un altre de més festiu que alegrarà els ritus de comensalitat. L'olor d'encens i plantes aromàtiques dels pebeters m'envolta. Alguns dels recipients i les restes del banquet es lliuraran a la deessa pel pou votiu.

No coneixem la identitat d'aquesta dona ibera, el nom de la qual, Besunin, trobem pintat en el «vas dels dansants» del poblat de Sant Miquel de Lliria (Camp de Túria), on se situà l'antiga ciutat d'Edeta. Es tracta d'un vas en forma de lebes, on trobem pintats personatges agafats per les mans tot executant una dansa. Del primer d'ells penja una falcata i tres dones el segueixen, també hi ha un músic amb una tuba i dos genets. Un altre recipient, el denominat «kalathos de la dansa nupcial», també reproduïx una dansa amb músics que sostenen diaulos i tubes, i persones agafades de la mà. Aquests recipients mostren inscripcions que possiblement són noms de dones.

VIRIA ACTE

(segles I i II)

Viria, el teu cognom de lliberta no et limita en les accions per Valentia, una ciutat en creixement durant les dinasties flàvia i antonina. Dona estimada per rics i per lliberts. Les pedres inscrites deixen la memòria de la teva existència i rellevància.

Va ser propietària d'un taller d'escultura («*ararum et signorum*») a la Valentia d'època flàvia. Viria Acte, una dona d'origen incert, probablement una esclava que esdevingué una rica lliberta, fou reconeguda socialment amb pedestals al Fòrum de la ciutat. Potser Viria va ser la dona d'Antonius Crescens, home de la poderosa família dels Antonii. Un fragment epigràfic conservat ens indica que Viria i Crescens van ser benefactors de la ciutat, i possiblement van ser ells els qui s'encarregaren de la restauració d'un temple dedicat a Mart.

En una de les inscripcions que ens han perviscut, un personatge anònim diu que fou la millor dona: «*feminæ optimæ*». Un prohóm, Caius Atili Sever, i una dona important, Fabia Gratia Maximilla, també li van dedicar sengles làpides. Destaca, però, la inscripció, que potser va estar vinculada a una escultura, que li van dedicar el seu capatàs, Ampliato, i la seva companya, Callirhoe, tots dos lliberts que gestionaven el taller d'ares i estàtues.

L'any 2007 els arqueòlegs van localitzar, al barri de Velluters, una preciosa escultura en marbre que representava la deessa Fortuna, i que podria haver estat realitzada al taller de Viria Acte.

GALLA PLACÍDIA

(Constantinoble, 386 – Roma, 450)

Aelia Gal·la Placidia, ets nomenada nobilíssima puella pel teu pare. Reina dels visigots amb Ataülf, companya per amor i acompanyant en les batalles de la Gàl·lia i Hispania, seràs proclamada augusta quan et casis amb Constanci, i vetllaràs com a emperadriu el creixement del teu fill. Amb la teva efígie s'encunyaran monedes i medallons portant atributs imperials: la corona perla-da i la clàmide púrpura.

Filla de l'emperador Teodosi I, Gal·la va ser educada a la Cort, on va aprendre llatí, grec i estudis religiosos. Durant el setge de Roma pels visigots, l'any 410, fou presa com a ostatge per Alaric. En morir aquest, Gal·la es va casar amb Ataülf, el seu successor, i esdevingué així reina dels visigots. A finals del 414, s'instal·len a la ben fortificada ciutat de

Barcino (Barcelona) des de la qual intenten vertebrar el poder visigot a la Tarraconense i la Narbonense.

Tenen un fill, Teodosi, però el nadó mor. Poc després, l'estiu del 414, Ataülf és assassinat per Sigeric, el qual serà assassinat una setmana després. Tanmateix, va tenir prou temps per maltractar i humiliar la reina. Al capdavant, Gal·la va poder tornar a Roma, on es va casar amb el general Constanci, que esdevindria emperador el 421. Com que aquest va morir aquell mateix any, Gal·la va exercir com a emperadriu regent del seu fill Valentinià III durant dotze anys (425-437). Devota cristiana, encarregà diverses basíliques, com ara Sant Baptiste i Santa Creu a Ravenna i Sant Joan de Laterà a Roma.

DUODA

(803 – 884?)

«T'adreço aquest opuscle meu escrit en nom meu perquè el llegeixis, per tal que serveixi per a la teva formació a la manera d'un espill, i m'alegraré que, encara que jo sigui absent físicament, aquest llibret present et recordi, quan el llegeixis, què has de fer per mi. [...] L'insensat que manca de seny [...] és prompte a la ira, lent a la pau, davalla vers el pitjor. [...] Tu, mostra una compassió fraternal cap als famolencs, els assedegats, els nus, els orfes, els viatgers, els estrangers, les vídues i també els xiquets, els oprimits i tots els necessitats; quan els trobes tracta'ls amb misericòrdia i pietat.»

Comtessa de Barcelona i duquesa de Septimània, Duoda viu durant el segle IX a les terres de la Marca. Un segle de conflictivitat bèl·lica, no només des de l'Imperi carolingi envers l'exterior, sinó també entre les famílies nobles properes a l'emperador. Bernat de Septimània, el seu marit, és cosí del mateix Carlemany. Duoda té dos fills i una filla, que no viuran amb ella, sinó que són portats per l'espòs a la Cort i altres terres, a més de ser emprats com a ostatges. Ella roman sola al Castell d'Usés, a l'Occitània, mentre administra amb saviesa les terres i finança les campanyes militars de Bernat de Septimània. El seu tractat titulat *Liber manualis*, dedicat al seu primogènit Guillem, és un document pedagògic on li dona consells sobre com viure des d'una filosofia moral laica i també cristiana.